

بهمن ماه ۱۳۹۲

تحلیل گفتمان قدرت در قرآن کریم

دکتر مهین‌ناز میردهقان^۱

دکتر علی‌رضا طالب‌پور^۲

رقیه رحمان‌پور^۳

چکیده

این پژوهش با هدف تحلیل گفتمان قدرت در قرآن کریم با استفاده از تحلیل انتقادی با رویکرد وندایک (۱۹۸۵، ۱۹۹۳، ۲۰۰۱) انجام شد. به این منظور از روش پژوهش توصیفی - تحلیلی گفتمان استفاده و متن قرآن کریم به عنوان جامعه پژوهش در نظر گرفته شد. ۵۵ آیه مرتبط با موضوع پژوهش از قرآن کریم به عنوان نمونه انتخاب و بر مبنای رویکرد وندایک مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج تحلیل گفتمانی پژوهش حاضر نمایانگر آن است که خداوند در قرآن کریم از هر دو رویکرد "مستقیم" و "غیرمستقیم" در تجلی قدرت خود استفاده می‌نماید. در حالت مستقیم در آیات مورد بررسی خداوند با امر و نهی و تعیین موقعیت‌ها و گفتمان‌های مخاطبان خود قدرتش را نمایان می‌سازد؛ که در بیان نحوه آفرینش انسان (یونس، ۳۱ و ۳۴)، نحوه انجام برخی امور (الطلاق، ۷؛ الانسان، ۳۰؛ بقره، ۱۶۵) و زمان خلقت و مرگ انسان (المؤمنون، ۱۲ الی ۱۶)، تعیین جهنم و بهشت برای انسان (التکویر، ۱۲، ۱۳ و ۱۴)، عذاب یا پاداش (المسد، ۳، ۴ و ۵)، و مشخص نمودن اعمال نیک و بد برای انسان (الانفال، ۱۷؛ الانسان، ۳۰ و التکویر، ۲۹).. دیده می‌شود؛ و چنین گفتمانی نمایانگر تجلی قدرت خداوند به طور مستقیم می‌باشد. خداوند در این آیات اظهار می‌کند که قدرت من بر بندگانم کاملاً واضح و آشکار است، طوری که هر کس آن را در قلب خود حس می‌کند و می‌داند. صورت غیرمستقیم نیز در آیاتی که به توصیف خداوند (الحشر، ۲۳ و ۲۴)، اراده او (الرعد، ۲، ۳ و ۴)، خالق بودن او، و جهان پس از مرگ اشاره دارد به چشم می‌خورد. البته لازم به ذکر است که در برخی از آیات ذکر شده نمایانگر هر دو رویکرد مستقیم و

^۱ - استادیار زبان‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی M_Mirdehghan@sbu.ac.ir

^۲ - استادیار زبان‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی Talebpoor@sbu.ac.ir

^۳ - کارشناس ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی yrahmanpoor@yahoo.com

بهارن ماه ۱۳۹۲

غیرمستقیم می‌باشند؛ همانند جهان پس از مرگ که از یک سو با نشان دادن توانایی‌های خداوند در زنده کردن و تجسم اعمال به صورت غیرمستقیم و با مشخص کردن نتیجه اعمال به صورت مستقیم قدرت خداوند را نشان می‌دهد.

کلمات کلیدی: قرآن، تحلیل گفتمان انتقادی، قدرت، بافت و متن

مقدمه

قرآن کریم آخرین کتاب آسمانی است و برای هدایت نوع بشر و همه اعصار و ملل فرستاده شده است، لذا منطق حکم می‌کند که خداوند حکیم و توانا زبانی را به کار گرفته باشد که قابل فهم برای تمام انسان‌هایی باشد که قرار است مورد هدایت واقع شوند. با دقت بیشتر در آیات قرآنی درمی‌یابیم که زبان قرآن زبانی همگانی است که تمامی امور مربوط به زندگی انسان را در دنیا و آخرت در بر می‌گیرد. مراد ما از همگانی و مردمی بودن زبان قرآن در اینجا سخن گفتن بر اساس فرهنگ مشترک همه مردم است. انسان‌ها اگرچه در لغت و ادبیات از یکدیگر بیگانه‌اند و در فرهنگ قومی و اقلیمی نیز تفاوت‌هایی دارند، اما در فرهنگ انسانی مشترکند. قرآن کریم نیز با همین فرهنگ مشترک با انسان‌ها سخن می‌گوید. زبان قرآن برای همگان آشنا و فهمش برای همگان میسر است و نیز می‌دانیم که رسالت قرآن هدایت انسان است و از آنجا که از طرف قدرت مطلق فرستاده شده است. باید به گونه‌ای باشد که رسالت خود را به نحو احسن انجام دهد و از آنجا که برای انذار بشر زبانی قدرتمند و الفاظی گیرا نیاز است، لذا زبان قرآنی باید حاوی قدرتی باشد که مخاطب را تحت تاثیر خویش قرار داده موجب گردن نهادن به دستورات و مقررات دینی شود.

تحلیل گفتمان موضوعی میان‌رشته‌ای است که ریشه در رشته زبان‌شناسی همگانی دارد و رویکرد نوین و توسعه یافته آن، یعنی زبان‌شناسی انتقادی و به دنبال آن تحلیل گفتمان انتقادی، در دهه‌های اخیر گستره وسیعی همچون رشته‌های ادبیات، جامعه‌شناسی، فلسفه، علوم سیاسی، هنر و روان‌شناسی را در بر گرفته است (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۶). رویکرد انتقادی که در برابر رویکرد توصیفی قرار دارد مدعی است که گزاره‌های تلویحی طبیعی شده که منشأ

بهارن ماه ۱۳۹۲

ایدئولوژیک دارند در گفتمان فراوان یافت می‌شوند و در تعیین جایگاه مردم بعنوان فاعلان اجتماعی نقش ایفا می‌کنند. تحلیل گفتمان انتقادی به ما کمک می‌کند تا بفهمیم که گفته‌ی اشخاص تا چه اندازه نتیجه ایدئولوژی‌های فردی، سیاسی و اجتماعی آن‌هاست و این ایدئولوژی‌ها هنگام رویارویی با جناح مقابل چگونه بحث می‌شوند. متون طوری نوشته می‌شوند که منافع فردی و گروهی را تامین کنند (وندایک^۴، ۱۹۹۳). از نظر وندایک لفظ انتقادی به این دلیل به تحلیل گفتمان اضافه شده که بتواند رابطه بین زبان، قدرت و ایدئولوژی که برای مردم عادی قابل تشخیص نیست را بر ملا سازد. به عقیده وندایک قدرت اجتماعی از یک طرف ریشه در دسترسی به منابع ارزشی جامعه مثل ثروت، درآمد، موقعیت، تحصیلات و غیره و از طرف دیگر ریشه در دسترسی خاص به بافت‌های متفاوت گفتمان دارد.

اصول رویکردهای تحلیل گفتمان انتقادی به شرح زیر است:

- روابط سلطه و قدرت مفهومی گفتمانی دارند.
- تحلیل گفتمان انتقادی به بررسی مشکلات اجتماعی می‌پردازد.
- گفتمان نقش ایدئولوژیک دارد و ایدئولوژی، گفتمان را شکل می‌دهد.
- فرهنگ و جامعه به وسیله گفتمان ساخته می‌شود.
- تحلیل گفتمان کاری تفسیری و تبیینی است.
- تحلیل گفتمان انتقادی نوعی تحلیل ایدئولوژیکی از متون است.
- همه متون دارای بار و انگیزه ایدئولوژیکی هستند.

اساس تحلیل انتقادی را می‌توان در زبان‌شناسی انتقادی و در اثر معروف فاولر و همکاران^۵ (۱۹۷۹) به نام زبان و کنترل جستجو کرد. زبان‌شناسی انتقادی - تحلیل گفتمان انتقادی - از بسیاری جهات یکی از رویکردهای کلامی زبان-شناسی نقش‌گرا محسوب می‌شود، گرچه این رویکرد با پذیرفتن تأثیرات عمیق و جانبی از حوزه‌ها و رشته‌های مختلف از زبان‌شناسی نقش‌گرا در می‌گذرد و وارد فضای باز و میان‌رشته‌ای می‌شود که دغدغه‌های بارز انتقادی و سیاسی را به-همراه دارد. "زبان‌شناسی انتقادی، تحلیل زبان شناختی متون و گفتمان با رویکرد اجتماعی است و از نظر روش‌شناسی از

^۴ - Van Dijk, T.

^۵- Fowler, R. et al.

بهارن ماه ۱۳۹۲

مفاهیم و روش‌های مرتبط زبان‌شناسی نقشی -نظام بنیاد- که توسط مایکل هلیدی توسعه یافت، بهره می‌جوید" (آقا- گل‌زاده، ۱۳۸۵، ص ۱۶۵). در این زمینه پژوهش‌های دیگری نیز انجام شده از جمله هاج و کرس^۶ (۱۹۸۸)، وندایک^۷ (۱۹۸۵)، فرکلاف^۸ (۱۹۸۹)، وداک^۹ (۱۹۸۹) که همگی باعث بسط و توسعه این نگرش جدید در چارچوب زبان‌شناسی انتقادی^{۱۰} شدند. در هر صورت زبان‌شناسان در مطالعه تحلیل گفتمان دو دیدگاه را مطرح کرده‌اند؛ نخست دیدگاهی است که تحلیل گفتمان را بررسی و تحلیل واحدهای بزرگتر از جمله تعریف می‌کند و دیگری دیدگاهی است که تحلیل گفتمان را تمرکز خاص بر چگونگی استفاده از زبان می‌داند (بهرامپور، ۱۳۷۹). دیدگاه اول که به صورت متن^{۱۱} توجه می‌کند زبان‌شناسی صورت‌گرا^{۱۲} و دیدگاه دوم که به نقش و کارکرد متن توجه دارد زبان‌شناسی نقش‌گرا^{۱۳} نام دارد.

اگرچه تحلیل گفتمان شاخه‌ای نوظهور از زبان‌شناسی به شمار می‌رود که دیرینه‌ای حدود نیم قرن دارد، پیشینه تحلیل متن قرآن به سال‌های آغازین ظهور اسلام باز می‌گردد. قرآن کریم، کتاب آسمانی مسلمانان، در زمانی نازل شد که مردم جاهلیت عرب سرآمد شعر و سخنوری بودند و کلام زیبا و دلنشین قرآن که با مفاهیم عمیق درآمیخته بود شگفتی اعراب جاهلی را برانگیخت. این کتاب آسمانی، در طول قرن‌های متمادی دانشمندان اسلامی را بر آن داشته است که با دقت و موشکافی به تحلیل متن آن بپردازند. این کتاب مقدس علاوه بر مفاهیم حیات‌بخش و والایی که هدایت و رستگاری انسان‌ها را نوید می‌دهد، از نظر اسلوب ظاهری و آرایش کلامی نیز دارای ویژگی‌های ممتازی است به گونه‌ای که در اوج فصاحت و بلاغت قرار دارد. بهترین شاهد این مدعا کلام خود قرآن است که می‌فرماید: "هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ" (این حجّت بالغ برای جمیع مردم است) (ابراهیم، ۵۲). در حقیقت مطالعات زبان‌شناختی اسلامی که الهام‌بخش دانشمندان مسلمان شد، از دل قرآن نشات گرفت (روبینز، ۱۳۸۴: ۲۱۲). نتیجه این تلاش‌ها، پژوهشاتی ارزنده در

۶ - Hodge, R., and Kress, G.

۷ - Van Dijk

۸ - Fairclough

۹ - Wodak

۱۰ - critical linguistics

۱۱. text

۱۲. formal linguistics

۱۳. functional linguistics

بهارن ماه ۱۳۹۲

شاخه‌های آواشناسی، نحو، معنی‌شناسی^{۱۴} و به ویژه تحلیل کلام بوده که همگام با مطالعاتی از قبیل تفسیر، فقه و اصول و غیره انجام گرفته است (طیب، ۱۳۷۹). با بررسی‌های انجام شده، درباره تحلیل گفتمان انتقادی در ایران پژوهش‌هایی مانند پژوهش آفاگلزاده (۱۳۸۱)، آفاگلزاده و غیاثیان (۱۳۸۶)، سلطانی (۱۳۸۳) و رویگران (۱۳۷۸) صورت گرفته اما تاکنون هیچ اثری درباره قدرت و گفتمان آن در قرآن کریم در چارچوب مطالعات زبان‌شناختی صورت نپذیرفته است. بنابراین در این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال هستیم که تحلیل گفتمان قدرت در متن قرآن کریم چگونه است؟

تحلیل گفتمان انتقادی

از جمله برجسته‌ترین افراد و یکی از سردمداران تحلیل‌گران گفتمان انتقادی می‌توان فوکو را نام برد. فوکو (۱۹۷۲: ۴۹) معتقد است نباید گفتمان را صرفاً به معنای گروهی از نشانه‌های زبانی و یا یک متن طولانی بدانیم بلکه آن را به مثابه اعمالی بیانگاریم که بر اثر سخن گفتن منظم درباره اشیا، باعث به وجود آوردن و شکل بخشیدن آن اشیا می‌شود. گفتمان در نزد فوکو چیزی است که چیز دیگر (اعم از یک پاره گفته، یک مفهوم، یک اثر) را تولید می‌کند نه آن چیزی که در این جا و آن جا وجود دارد و می‌تواند به صورت جدا از هم مورد تجزیه و تحلیل واقع شود. فوکو (۱۹۸۰: ۱۹۴) در مورد مساله قدرت نیز آرای خاصی ارائه می‌نماید و می‌گوید قدرت همه چیز است، همه چیز را خلق می‌کند، واقعیت، قلمرو و حدود و ثغور موضوع، نحوه کاربرد مفهوم صدق یا حقیقت را، حتی خود حقیقت نیز بدون تردید یکی از صور قدرت است. فرکلاف (۱۳۸۹) نیز در پژوهش خود به دو جنبه از روابط بین قدرت و زبان باور دارد. جنبه اول مورد نظر او این است که قدرت، زبان را شکل می‌دهد. به این معنا که گروه‌های اجتماعی قدرتمند می‌توانند بر جنبه‌های مختلف زبان تاثیر بگذارند. جنبه دوم به بررسی شیوه‌هایی می‌پردازد که قدرت در زبان عمل می‌کند. برای مثال او به تبدلات رودررو یا تلفنی، در مورد ماهیت و حدود مشارکت طرفین و محدودیت‌هایی که وجود دارند اشاره می‌کند. محدودیت‌هایی از قبیل اینکه چه چیزی گفته یا انجام می‌شود، محدودیت‌هایی در مورد انواع روابط بینافردی که افراد بواسطه صحبت کردن با یکدیگر در آنها درگیر می‌شوند و محدودیت‌هایی در مورد جایگاه سوژه و اینکه چه نقش

^{۱۴}. semantics

بهارن ماه ۱۳۹۲

مشارکتی را طرفین گفتگو به عهده می‌گیرند. وندایک از جمله دیگر نظریه‌پردازان حوزه تحلیل گفتمان انتقادی به ویژه رویکرد اجتماعی- شناختی است که در این زمینه کارهای مختلفی ارائه نموده است. وندایک (۲۰۰۱: ۹۶) در این باب می‌گوید: تحلیل گفتمان انتقادی یک روش پژوهش در میان روش‌های پژوهش از جمله دستور متن، زبان‌شناسی نظام‌وار، یا یک زیر مجموعه از تحلیل گفتمان نظیر روان‌شناسی گفتمان یا تحلیل مکالمه نیست. تحلیل انتقادی گفتمان یک روش نیست، همان طور که یک نظریه که به سادگی می‌تواند در تحلیل مسائل اجتماعی به کار گرفته شود، نیست. تحلیل انتقادی گفتمان می‌تواند در ترکیب با هر رویکرد و رشته علمی در علوم انسانی و علوم اجتماعی انجام شود.

وندایک (۱۹۹۳: ۱۰۸) با برقراری ارتباط میان سه مفهوم گفتمان، شناخت و اجتماع، مثلی شکل می‌دهد که پایه رویکرد متمایزش در تحلیل انتقادی گفتمان می‌شود. همچنین وندایک (۱۳۸۲: ۱۷) اشاره می‌کند که در بررسی مفهوم گفتمان با سه بعد اصلی روبرو هستیم. ۱- کاربرد زبان، ۲- برقراری ارتباط میان باورها (شناخت) و ۳- تعامل در موقعیت‌های اجتماعی. از همین روست که او تحلیل گفتمان را مطالعه چند رشته‌ای می‌داند. زبان‌شناسی، برای مطالعه زبانی و کاربرد زبان، روان‌شناسی برای مطالعه باورها و این که چگونه با آنها یا میان و باورهای دیگر ارتباط برقرار می‌شود و علوم اجتماعی برای تحلیل تعامل‌ها در موقعیت‌های اجتماعی.

وندایک (۱۳۸۲: ۱۸۶) در باب قدرت نیز معتقد است که قدرت مستلزم کنترل است، به این معنی که گروهی نخواهند گروه دیگر را کنترل نمایند. این کنترل می‌تواند شامل کنترل کردن عمل و آگاهی باشد، اما او تأکید می‌کند که چنین کنترلی لزوماً به معنای توسل به زور و استفاده از پلیس و اسلحه و زندان نیست، بلکه در جامعه مدرن عمده تلاش در جهت ترغیب و دخل و تصرف ذهن دیگران می‌باشد. از جمله صاحب نظران دیگر در این حوزه وداک (۲۰۰۳) است. رویکرد او از خصوصیات برخوردار است که جایگاه متفاوتی به او در تحلیل انتقادی گفتمان می‌بخشد. او و همکارانش در پی رویکرد جامعه‌شناسی زبان گفتمانی می‌باشند. این رویکرد مبتنی بر سنت برنشتاین در جامعه‌شناسی زبان و دیدگاه‌های مکتب فرانکفورت به خصوص یورگن هابرماس می‌باشد. وداک (۱۹۹۵: ۳) می‌گوید: جامعه‌شناسی زبان گفتمان، نوعی جامعه‌شناسی زبان می‌باشد که نه تنها مبتنی بر مطالعه متن در بافت است، بلکه بر هر دو عامل تأکید دارد، رویکردی است که می‌تواند ساز و کارهای پنهانی را شناسایی و توصیف کند که در به وجود آوردن نابسامانی‌های

بهارن ماه ۱۳۹۲

گفتمانی پنهان در بافت‌های خاص موثر هستند و ناگزیر بر برقراری ارتباط اثر می‌گذارند- چه این نابسامانی‌ها در ساختار و کارکرد رسانه‌ها باشند و چه در نهادهایی مانند بیمارستان یا مدرسه. وداک (۱۹۸۹) زبان‌شناسی انتقادی را رویکرد میان‌رشته‌ای در نظر می‌گیرد که زبان را از "زاویه انتقادی در روابط اجتماعی" بررسی می‌کند. ویس و وداک^{۱۵} (۲۰۰۳) نیز بر میان‌رشته‌ای بودن تحلیل انتقادی گفتمان تاکید زیادی دارند و در کتاب تحلیل انتقادی گفتمان نظریه و میان‌رشته‌گی به تفصیل راجع به این خصلت تحلیل انتقادی سخن می‌گویند. یورگنسن و فیلیپس (۲۰۰۲) به بررسی نظریه و روش در تحلیل گفتمان می‌پردازند. آنها درآمدی بر حوزه گسترده و میان رشته‌ای تحلیل گفتمان بر ساختارهای اجتماعی را ارائه می‌دهند و به معرفی و بحث راجع به سه رویکرد مختلف به تحلیل گفتمان- نظریه گفتمان لاکلو و موف، تحلیل گفتمان انتقادی و روان‌شناسی گفتمانی می‌پردازند و ویژگی‌های خاص نظری و روش‌شناختی هر یک از این سه رویکرد را شرح می‌دهند. یانگ و فیتزجرالد^{۱۶} (۲۰۰۶) تاثیر گفتمان بر جامعه و نقش آن در بازسازی و روابط اجتماعی را مطرح می‌کنند. آنها در این کتاب زبان‌شناسی نقش‌گرای نظام‌وار را با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی ترکیب کرده، به بررسی رخدادهای گفتمانی مختلف در زندگی روزمره و چگونگی بازتاب قدرت در جامعه از طریق زبان تاکید کرده و به نقش زبان در تولید و حفظ مناسبات و روابط قدرت می‌پردازند. بلور و بلور^{۱۷} (۲۰۰۷) نیز به معرفی کلی مطالعه گفتمان و روند تحلیل گفتمان انتقادی می‌پردازند، مسائل اجتماعی مربوط به این شاخه از علم را معرفی کرده و راهکارهایی ارائه می‌دهند که در دسترس تحلیل‌گران گفتمان انتقادی قرار دارد.

مطالعات اسلامی و پژوهش‌های گفتمانی در حوزه قرآن

مطالعه تاریخ قرآن کریم نشان می‌دهد که زبان وحی، زبان عربی فصیح بوده است. این زبان متعلق به قبیله قریش بوده که در پاکیزگی لفظ و روانی تلفظ و روشنی بیان معتبرترین زبان عرب‌ها محسوب می‌شده است. فراستخواه (۱۳۷۶: ۵۳) معتقد است که نخستین بار ابو عبدالله محمد بن یزید الواسطی (۳۰۶ ق.). کتاب *اعجاز القرآن فی نظمه و*

^{۱۵} - Weiss, G. & Wodak, R.

^{۱۶} - Young, L. & Fitzgerald, B.

^{۱۷} - Bloor, M. and Bloor T.

بهمن ماه ۱۳۹۲

ترتیب را درباره بلاغت قرآن نوشته است. او همچنین افرادی از جمله عاصم کوفی، قاضی عبدالجبار همدانی، عبدالقاهر جرجانی، راغب اصفهانی و زمخشری را از جمله ایرانیانی بر می‌شمرد که به بلاغت قرآن پرداخته‌اند. رحمانی و طارمی (همان: ۳۰۸) عبد القاهر جرجانی (۴۷۲ ق.) را مؤسس علم معانی نام می‌برند که در کتاب خود با عنوان *دلایل الاعجاز فی علم المعانی* به آن پرداخته است. بزرگترین عالمی که پس از جرجانی در زمینه معانی النحو و بررسی متون ظهور کرد، زمخشری (۵۳۹ ق.) است. تفسیر او از قرآن به *الکشاف* معروف است که در زمینه کاربردی بسیار سودمند می‌باشد. یک قرن پس از زمخشری، سگاک (۶۲۹ ق.) نوعی دایره المعارف با عنوان *مفتاح العلوم* را تدوین کرد و در آن به تمام جنبه‌های علم زبان‌شناسی که تا آن زمان در جهان اسلام شناخته شده بود همچون واج‌شناسی، دستور، بلاغت، و... اشاره کرد (بوآس و همکاران، ۱۳۷۶: ۱۵۶).

اگرچه پژوهش‌های گفتمانی به میزانی قابل ملاحظه‌ای در ایران انجام شده است، تحلیل‌های گفتمانی در مورد قرآن کریم تعدادی اندک را به خود اختصاص می‌دهند. پیمانی (۱۹۹۸) به بررسی مقاصد ضمنی و ثانوی مکالمات قرآنی پرداخته و نشان داد که بلاغت اسلامی نسبت به رویکردهای نوین زبان‌شناسی جامع‌تر است ولی نظریه‌های جدید واضح‌تر و منسجم‌تر بیان شده‌اند. قلی زاده (۱۳۷۸) به منظور بررسی مشکلات ترجمه از عربی به فارسی در محدوده قرآن کریم به موضوعاتی از قبیل انسجام متنی و باهم آیی پرداخته است. او گسیختگی روابط میان عناصر یک متن را از عواملی بر می‌شمرد که انسجام و پیوستگی یک متن را مخدوش می‌کند.

فصیحی هرندی (۱۳۸۰) کلیه مفاهیم مرتبط با بحث انسجام را با تکیه بر الگوی هلیدی و حسن (۱۹۷۶) در سوره حضرت یوسف (ع) مورد بررسی قرار داده است. بر اساس یافته‌های او، تمام عناصر ۵ گانه انسجامی معرفی شده توسط هلیدی و حسن قابل تعمیم به عربی است. در عربی عناصر دیگری نیز وجود دارند که از آنها به "اعراب" و "حروف عامل" نام برده می‌شود و به زبان عربی انسجام می‌بخشند. لطفی (۱۳۸۰) در پایان‌نامه خود نشان می‌دهد که از میان شعارهای چهارگانه اصل همکاری گرایس (۱۹۷۵)، در مکالمات قرآنی بیشترین موارد نقض مربوط به شعار "کمیت" و کمترین آن مربوط به "صحت و دقت" می‌باشد.

بهارن ماه ۱۳۹۲

مرادی (۱۳۸۴) به تجزیه و تحلیل متنی جزء بیست و هفتم قرآن کریم پرداخته است. او نقشهای گفتاری آیات جزء بیست و هفتم قرآن کریم را با مراجعه به ترجمه و تفسیر آنها مورد بررسی قرار داده است. بر اساس نتایج بدست آمده، آیات این جزء دارای بیست و پنج نقش متفاوت می‌باشند که در این میان به ترتیب سه کارکرد توصیفی، توضیح و نتیجه گیری دارای بیشترین فراوانی هستند. در مقابل سه نقش پیشگویی، تعجب و نفرین کمترین فراوانی را به خود اختصاص می‌دهند. آذر نژاد (۱۳۸۵) به بررسی وقوع انواع انسجام دستوری، پیوندی و واژگانی موجود در ۲۱ سوره از جزء سی ام قرآن کریم پرداخته است. نتایج حاصل از تحلیل سوره‌های منتخب قرآن کریم نشان می‌دهد که بیش از ۹۰٪ سوره‌ها از الگویی مشابه درخصوص ترتیب و میزان بکارگیری عوامل انسجامی پیروی می‌کنند و بدون بهره گیری از عوامل انسجامی امکان دستیابی به مفاهیم قرآن جهت درک، ترجمه و تفسیر میسر نمی‌باشد.

روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش از شیوه تحلیل محتوا برای تحلیل گفتمان قدرت قرآن کریم استفاده شد. روش پژوهش از نوع توصیفی- تحلیل محتوا می‌باشد.

این پژوهش پیکره بنیاد بوده و پیکره مورد بررسی قرآن کریم می‌باشد. کل آیات قرآن کریم به عنوان جامعه آماری مورد بررسی قرار گرفت و آیه‌هایی که نمایانگر قدرت خداوند در قرآن کریم بودند توسط محقق استخراج شده و به عنوان نمونه استفاده شد. برای بررسی تجلی قدرت خداوند تعداد ۵۵ آیه (جدول ۱) مورد تحلیل قرار گرفت. در این پژوهش از شیوه تحلیل محتوا برای تحلیل داده‌ها استفاده شد. بر این اساس با توجه به دو رویکرد مستقیم و غیر مستقیم مستخرج از دیدگاه وندایک (۱۳۸۲) گفتمان قدرت قرآن تحلیل شد.

بهمن ماه ۱۳۹۲

جدول (۱) آیه های منتخب جهت تحلیل گفتمان قدرت خداوند

شماره آیه	سوره
۲۳ و ۲۴	الحشر
۱۶۵	البقره
۳۰	انسان
۲۹	التکویر
۱۷	الانفال
۷	ابراهیم
۹۶ و ۱۷۶، ۱۷۵	الاعراف
۴ و ۳، ۲	الرعد
۱۲ الی ۱۶	المؤمنون
۵ الی ۱	المسد
۵ الی ۱	الانفطار
۱ الی ۱۴	التکویر
۳۰	آل عمران
۲۴ و ۲۵	النور
۶۳ و ۶۱	العنکبوت
۳۴ و ۳۱	یونس
۲۵ الی ۲۰	المرسلات
۵۵	تعداد کل آیات

نتایج و یافته های پژوهش

تجلی قدرت در قرآن کریم بر اساس دیدگاه وندایک در متن قرآن کریم مورد بررسی قرار گرفت بر اساس دیدگاه وندایک قدرت به دو صورت مستقیم و غیر مستقیم تجلی می یابد (وندایک، ۲۰۰۵). براساس آیه هایی که استخراج

بهارن ماه ۱۳۹۲

شد و مورد تحلیل قرار گرفت، خداوند به شیوه‌های مختلف قصد نشان دادن قدرت خود به بندگانش را دارد. قدرت خداوند در قرآن به صورت توصیف خود، اراده خداوند، سرگذشت پیشینیان، بیان نحوه آفرینش آسمان‌ها، نشان دادن نقش خداوند در پیدایش و تکامل انسان، بیان داستان‌های عبرت آموز مانند داستان بلعم باعور و سرنوشت ابولهب، رخ داده‌های رستاخیزی، تجسم و حضور اعمال و شهادت اعضا و جوارح تجلی یافته است.

توصیف خداوند:

خداوند متعال برای شناساندن خود به بندگانش و القای قدرتش به آنان به توصیف خود می‌پردازد. بی‌نیاز، بی‌ظنیر، حکیم، عزیز، توانای شکست ناپذیر، مالک اصلی، امنیت بخش و ... همه و همه صفاتی هستند که فقط یک قادر و آن هم قادر مطلق می‌تواند دارا باشد. کتابی که قبله طرق مختلف معجزه بودن خود را ثابت کرده، اکنون از قدرت مطلق صاحب گفتمان سخن می‌گوید که با توجه به اعجازش برای هر انسانی قابل پذیرش است (جدول ۲).

جدول (۲) آیات مربوط به تجلی قدرت خداوند در قرآن کریم از طریق توصیف خداوند

سوره شماره آیه	متن آیه	شیوه تجلی قدرت خداوند در قرآن
الحشر ۲۳ و ۲۴	هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ (۲۳) وَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۲۴)	توصیف اوست خدایی که جز او معبودی نیست؛ همان فرمانروای پاک سلامت بخش، [او] مؤمن [به حقیقت حقّه خود که] نگهبان، عزیز، جبار [و] متکبر [است]. پاک است خدا از آنچه [با او] شریک می‌گردانند (۲۳) اوست خدای خالق نوساز صورتگر [که] بهترین نامها [و صفات] از آن اوست. آنچه در آسمانها و زمین است [جمله] تسبیح او می‌گویند و او عزیز حکیم است (۲۴)

بهمن ماه ۱۳۹۲

اراده خداوند:

خداوند در این آیات به صراحت اعلام می‌کند که انجام تمام امور به اذن و اراده‌ی خداست. همه موجودات در انجام تمامی امور به خدا وابسته‌اند و تا او نخواهد هیچ تغییری در انسان‌ها و دنیا صورت نخواهد گرفت. و آنچه پشت پرده جهان را می‌چرخاند دست قدرتمند خداست (جدول ۳).

جدول (۳) آیات مربوط به تجلی قدرت خداوند در قرآن کریم از طریق نشان دادن اراده خداوند

شیوه تجلی قدرت خداوند در قرآن	شیوه تجلی قدرت خداوند در قرآن	شیوه تجلی قدرت خداوند در قرآن
البقره ۱۶۵	«وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ» و برخی از مردم، در برابر خدا، همانندهایی [برای او] برمی‌گزینند، و آنها را چون دوستی خدا، دوست می‌دارند؛ ولی کسانی که ایمان آورده‌اند، به خدا محبت بیشتری دارند. کسانی که [با برگزیدن بتها، به خود] ستم نموده‌اند اگر می‌دانستند هنگامی که عذاب را مشاهده کنند تمام نیرو [ها] از آن خداست، و خدا سخت‌کیفر است.	اراده‌ی خداوند
الانسان ۳۰	«وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا» و تا خدا نخواهد، [شما] نخواهید خواست؛ قطعاً خدا دانای حکیم است.	
التکویر ۲۹	«وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ» و تا خدا، پروردگار جهانیان، نخواهد، [شما نیز] نخواهید خواست.	
الانفال ۱۷	«فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَ مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَ لِيَبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» و شما آنان را نکشتید، بلکه خدا آنان را کشت. و چون [ریگ به سوی آنان] افکندی، تو نیفکندی، بلکه خدا افکند. [آری، خدا چنین کرد تا کافران را مغلوب کند] و بدین وسیله مؤمنان را به آزمایشی نیکو، بیازماید. قطعاً خدا شنوای داناست.	

بهن ماه ۱۳۹۲

خالق بودن خداوند:

آفرینش زمین و آسمان‌ها: در این آیات خداوند با توصیف توانایی خود در آفرینش آسمان‌ها و زمین و کنترل و هدایت آن‌ها، قدرت خود را به بندگانش نشان می‌دهد.

مراحل پیدایش و تکامل انسان: در این آیات خداوند آفرینش انسان را از زمان نطفه بودن تا زمانی که بمیرد و دوباره زنده شود توصیف می‌کند که برای خوانندگان قرآن نمود کاملاً بارزی از قدرت خالق انسان و هستی خواهد بود.

جدول (۴) آیات مربوط به تجلی قدرت خداوند در قرآن کریم از طریق خالق بودن خداوند

سوره شماره آیه	متن آیه	شیوه تجلی قدرت خداوند در قرآن
الرعد ۲، ۳ و ۴	<p>اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ (۲) وَ هُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَ جَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الشَّجَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (۳) وَ فِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مِّنْجَاوِرَاتٍ وَ جَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَ زُرْعٌ وَ نَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَ غَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَ نَفَضَلُ بَعْضُهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (۴)</p> <p>خدا [همان] کسی است که آسمان‌ها را بدون ستون‌هایی که آنها را ببینید برافراشت، آن گاه بر عرش استیلا یافت و خورشید و ماه را رام گردانید؛ هر کدام برای مدتی معین به سیر خود ادامه می‌دهند. [خداوند] در کار [آفرینش] تدبیر می‌کند، و آیات [خود] را به روشنی بیان می‌نماید، امید که شما به لقای پروردگارتان یقین حاصل کنید (۲) و اوست کسی که زمین را گسترانید و در آن، کوه‌ها و رودها نهاد، و از هر گونه میوه‌ای در آن، جفت جفت قرار داد. روز را به شب می‌پوشاند. قطعاً در این [امور] برای مردمی که تفکر می‌کنند نشانه‌هایی وجود دارد (۳) و در زمین قطعاتی است کنار هم، و باغهایی از انگور و کشتزارها و درختان خرما، چه از یک ریشه و چه از غیر یک ریشه، که با یک آب سیراب می‌گردند، و [با این همه] برخی از آنها را در میوه [از حیث مزه و نوع و کیفیت] بر برخی دیگر برتری می‌دهیم. بی گمان در این [امر نیز] برای مردمی که تعقل می‌کنند دلایل [روشنی] است (۴).</p>	خالق بودن خداوند

بهمن ماه ۱۳۹۲

<p>المؤمنون ۱۲ الی ۱۶</p>	<p>وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (۱۲) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ (۱۳) ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (۱۴) ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ (۱۵) ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ (۱۶).</p> <p>و به یقین، انسان را از عصاره‌ای از گل آفریدیم (۱۲) سپس او را به صورت [نطفه‌ای در جایگاهی استوار قرار دادیم (۱۳) آن گاه نطفه را به صورت علقه درآوردیم . پس آن علقه را [به صورت] مضغه گردانیدیم ، و آن گاه مضغه را استخوانهایی ساختیم ، بعد استخوانها را با گوشتی پوشانیدیم ، آن گاه [جنین را در] آفرینشی دیگر پدید آوردیم . آفرین باد بر خدا که بهترین آفرینندگان است (۱۴) بعد از این [مراحل] قطعاً خواهید مرد (۱۵) آن گاه شما در روز رستاخیز برانگیخته خواهید شد (۱۶).</p>	
-------------------------------	---	--

سرگذشت پیشینیان:

قرآن آیه‌هایی برای انسان‌ها بیان می‌کند که سرگذشت پیشینیان را که به قدرت خداوند ایمان آوردند و همچنین کسانی که کافر شدند را مثال می‌زند تا از قدرتش آگاه شوند.

داستان بلعم باعور: در این آیات خداوند با مثال زدن عاقبت فردی که ایمان نیاورده و گمراه شده، انسان‌ها را از عاقبت کارها و اعمالشان آگاه می‌کند. داستان این فرد را درس عبرتی برای سایر بندگان قرار می‌دهد، تا از عذاب الهی بترسند و به راه راست بیایند. در واقع هدف خداوند در این آیات ترساندن است. خداوند با استفاده از قدرت خود به اعمال کنترل خود می‌پردازد.

سرنوشت ابولهب: این سوره به تمام حق‌ستیزان تاریخ اعلام می‌کند که فرجام مقابله با قدرت خدا جز تباهی و خسران دو عالم برای آن‌ها رهاورد دیگری ندارد.

در واقع این سوره یک گفتمان هشداردهنده است که در آن صاحب گفتمان که قدرت را در دست دارد با سعی در هشدار و ترساندن انسان کنترل خود را بر ذهن و اعمال آن‌ها اعمال می‌کند (جدول ۵).

بهمن ماه ۱۳۹۲

جهان پس از مرگ:

آیا میراندن و زنده کردن و حسابرسی به اعمال انسان‌ها خود نمی‌تواند برخاسته از قدرتی باشد که هیچ‌کس را یارای مقابله در برابر آن نیست؟ خداوند در این آیات می‌خواهد انسان‌ها را با آگاه کردن از آنچه در انتظارشان است، به انجام کارهایی که می‌خواهد وادارد؛ که این اجبار به صورت غیرمستقیم صورت می‌گیرد.

تجسم و حضور اعمال: خداوند اظهار می‌کند که قادر است آنچه انسان در زندگی دنیوی انجام داده است، چه خوب و چه بد در مقابل او حاضر نماید.

شهادت اعضا و جوارح: به سخن آمدن اعضای بدن که زبانی برای حرف زدن ندارند دلیلی است برای اثبات قدرت خدایی که این کار را می‌تواند انجام دهد؛ که خداوند از آن استفاده می‌کند تا فکر انسان‌ها را تحت تاثیر قدرت خود قرار داده و آنان را به انجام آنچه می‌خواهد وادار کند.

همچنین صحنه‌ی رستاخیز و سرنوشت نیکان و بدان به‌گونه‌ای توصیف شده که انسان را به این فکر می‌اندازد که دستی پشت همه‌ی این اتفاقات است که قدرتی بیشتر از قدرت یک انسان و بلکه تمام انسان‌ها دارد و همین می‌تواند بیشترین انگیزه برای ترغیب انسان‌ها به انجام آنچه قادر مطلق می‌خوهد را فراهم آورد.

در واقع ساختار نحوی منطقی این سنخ آیات و زبان مستقیم آن‌ها، زبان اخبار و توصیف و ارائه‌ی شناخت به مخاطب است، اما هدف نهایی از این توصیفات، تنها آگاهی و شناخت مخاطب نیست بلکه شناخت برای تغییر رفتار و ایجاد انگیزه برای دگرگونی معنوی است که در زبان‌شناسی انتقادی و در رویکرد ون‌دایک به آن کنترل ذهن گفته می‌شود (جدول ۶).

بمن ماه ۱۳۹۲

جدول (۵) آیات مربوط به تجلی قدرت خداوند در قرآن کریم از طریق توصیف سرگذشت پیشینیان

سوره شماره آیه	متن آیه	شیوه تجلی قدرت خداوند در قرآن
ابراهیم ۷	«وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَ لَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ» و آن گاه که پروردگارتان اعلام کرد که اگر واقعاً سپاسگزاری کنید، [نعمت] شما را افزون خواهیم کرد، و اگر ناسپاسی نمایید، قطعاً عذاب من سخت خواهد بود.	
الاعراف ۹۶	«وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ لَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» و اگر مردم شهرها ایمان آورده و به تقوا گراییده بودند، قطعاً برکاتی از آسمان و زمین برایشان می‌گشودیم، ولی تکذیب کردند؛ پس به [کیفر] دستاوردشان [گریبان] آنان را گرفتیم.	
الاعراف ۱۷۵ و ۱۷۶	وَ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ (۱۷۵) وَ لَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَ لَكِنَّهُ اخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَ اتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلُ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (۱۷۶)	سرگذشت پیشینیان
المسد ۱ الی ۵	تَبَّتْ يُدَا أَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ (۱) مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَ مَا كَسَبَ (۲) سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ (۳) وَ امْرَأَتُهُ خَمَّالَةٌ الْخَطَبِ (۴) فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ (۵) بریده باد دو دست ابو لهب ، و مرگ بر او باد (۱) دارایی او و آنچه اندوخت ، سودش نکرد (۲) بزودی در آتشی پُرزبانه درآید (۳) و زنش ، آن هیمه‌کش [آتش فروز] (۴) بر گردنش طنابی از لیف خرماسست (۵)	

جدول (۶) آیات مربوط به تجلی قدرت خداوند در قرآن کریم از طریق توصیف جهان پس از مرگ

سوره	متن آیه	شیوه تجلی
------	---------	-----------

بهمن ماه ۱۳۹۲

شماره آیه	قدرت خداوند در قرآن
الانفطار ۱ الی ۵	<p>إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ (۱) وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَشَرَتْ (۲) وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ (۳) وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ (۴) عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ (۵)</p> <p>آن گاه که آسمان ز هم بشکافت (۱) و آن گاه که اختران پراکنده شوند (۲) و آن گاه که دریاها از جا برکنده گردند (۳) و آن گاه که گورها زیر و زبر شوند (۴) هر نفسی آنچه را پیش فرستاده و بازپس گذاشته ، بداند (۵).</p>
التکویر ۱ الی ۱۴	<p>إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ (۱) وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ (۲) وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ (۳) وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ (۴) وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ (۵) وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ (۶) وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (۷) وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ (۸) بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ (۹) وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ (۱۰) وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ (۱۱) وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ (۱۲) وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ (۱۳) عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا أَحْضَرْتَ (۱۴).</p> <p>آن گاه که خورشید به هم درپیچد (۱) و آن گاه که ستارگان همی تیره شوند (۲) و آن گاه که کوهها به رفتار آیند (۳) وقتی شتران ماده وانهاده شوند (۴) و آن گاه که وحوش را همی گرد آرند (۵) دریاها آن گاه که جوشان گردند (۶) و آن گاه که جانها به هم درپیوندند (۷) پرسند چو زان دخترک زنده به گور (۸) به کدامین گناه کشته شده است ؟ (۹) و آن گاه که نامهها ز هم بکشایند (۱۰) و آن گاه که آسمان زجا کنده شود (۱۱) و آن گاه که جحیم را برافروزانند (۱۲) و آن گاه که بهشت را فرا پیش آرند (۱۳) هر نفس بداند چه فراهم دیده (۱۴).</p>
آل عمران ۳۰	<p>يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَ يَحْذَرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَعُوفٌ بِالْعِبَادِ (۳۰)</p> <p>روزی که هر کسی آنچه کار نیک به جای آورده و آنچه بدی مرتکب شده ، حاضر شده می‌یابد؛ و آرزو می‌کند : کاش میان او و آن [کارهای بد] فاصله‌ای دور بود . و خداوند ، شما را از [کیفر] خود می‌ترساند ، و [در عین حال] خدا به بندگان [خود] مهربان است .</p>
النور ۲۴ و ۲۵	<p>يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۲۴) يَوْمَئِذٍ يُوقِفُهُمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ (۲۵)</p> <p>در روزی که زبان و دستها و پاهایشان ، بر ضد آنان برای آنچه انجام می‌دادند ، شهادت می‌دهند (۲۴) آن روز خدا جزای شایسته آنان را به طور کامل می‌دهد و خواهند دانست که خدا همان حقیقت آشکار است (۲۵)</p>

جهان پس از مرگ

بهمن ماه ۱۳۹۲

امر کردن و سایر موارد

آیات دیگری نیز وجود دارند که نمودی از قدرت خداوند هستند: از جمله آیاتی که خداوند در آنها جملاتی را به صورت امری بیان می‌کند. در این آیات هدف خداوند ترساندن انسان‌هاست که وقتی می‌تواند تاثیر داشته باشد که برخاسته از قدرت باشد، که برای این منظور از آفرینش انسان و اداره‌ی جهان و انسان کمک می‌گیرد تا قدرت خود را یادآوری کند.

جدول (۷) آیات مربوط به تجلی قدرت خداوند در قرآن کریم از طریق امر کردن و سایر موارد

سوره شماره آیه	متن آیه	شیوه تجلی قدرت خداوند در قرآن
الطلاق، ۷	لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَ مَن قَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا (۷)	امر کردن
مریم، ۱۲	يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَ آتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (۱۲)	امر کردن
المائدة، ۱۰۵	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فِيئْتِبَتَّكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۱۰۵)	امر کردن

بهن ماه ۱۳۹۲

بحث و نتیجه گیری

تحلیل گفتمان قرآن نشان داد که خداوند در قرآن کریم از هر دو رویکرد مستقیم و غیر مستقیم برای تجلی قدرت خود استفاده می نماید. خداوند در گفتمان قرآن در موارد زیادی نحوه آفرینش انسان (یونس، ۳۱ و ۳۴)، نحوه انجام برخی امور (الطلاق، ۷؛ الانسان، ۳۰؛ بقره، ۱۶۵) و زمان خلقت و مرگ انسان را مشخص می کند (المؤمنون، ۱۲ الی ۱۶)، جهنم و بهشت را برای انسان تعیین می کند (التکویر، ۱۲، ۱۳ و ۱۴)، عذاب یا پاداش می دهد (المسد، ۳، ۴ و ۵)، و اوست که اعمال نیک و بد را برای انسان مشخص نموده است (الانفال، ۱۷؛ الانسان، ۳۰ و التکویر، ۲۹). چنین گفتمانی از خداوند در قرآن کریم نمایانگر تجلی قدرت خداوند به طور مستقیم می باشد. خداوند در این آیات اظهار می کند که قدرت من بر بندگانم کاملا واضح و آشکار است، طوری که هرکس آن را در قلب خود حس می کند و می داند.

با وجود اینکه خداوند در برخی آیات قرآن به صراحت از قدرت خود صحبت می کند، برخی آیات دیگر نیز هستند که به صورت غیر مستقیم به قدرت خداوند اشاره دارند. خداوند به صورت غیر مستقیم از طریق توصیف خود (الحشر، ۲۳ و ۲۴) و یا از طریق وصف توانایی ها و قابلیت های خود (الرعد، ۲، ۳ و ۴) قدرتش را به مخاطبین قرآن که انسان ها هستند نشان می دهد. خداوند به گونه ای غیرمستقیم این حرف ها را در ذهن و قلب انسان ها می کارد. حرف هایی که قدرت بی نهایت خالق را باز می تابانند. آیاتی که به توصیف خداوند، اراده او، خالق بودن او، و جهان پس از مرگ می پردازند به صورت غیر مستقیم به قدرت خداوند اشاره دارند، البته لازم به ذکر است که در برخی از آیات ذکر شده هر دو رویکرد مستقیم و غیر مستقیم وجود دارد؛ مانند جهان پس از مرگ که از یک سو با نشان دادن توانایی های خداوند در زنده کردن و تجسم اعمال به صورت غیرمستقیم و با مشخص کردن نتیجه اعمال به صورت مستقیم قدرت خود را نشان می دهد.

همه آیاتی که تحلیل شد، از وجود خدایی سخن می گوید که توانایی انجام هر کاری، حتی کارهایی که برای انسان محال می نماید را دارد (النور، ۲۴ و ۲۵). از طرف دیگر اگر انسان به او ایمان بیاورد و دستوراتش را انجام دهد به بهترین پاداش ها رسیده و اگر کافر شود و از فرمان او سرپیچی کند به بدترین عذاب ها مجازات خواهد شد (الاعراف، ۹۶)؛

بهمن ماه ۱۳۹۲

در واقع از قدرت خود استفاده می‌کند تا انسان را از طریق ترساندن یا تشویق کردن به ایمان آوردن وادارد. از سوی دیگر خداوند انسان‌ها را در برابر قدرتش عاجز و ناتوان می‌شمرد. با این کار اول به انسان‌ها القا می‌کند که شما موجوداتی هستید که قدرت چندانی ندارید؛ شما از گل آفریده شده‌اید، به دنیا آمدن و از دنیا رفتن به دست خودتان نیست، برای ادامه‌ی حیات خویش نیازهای جسمی و مادی خاصی دارید، برای ایمن ماندن از بلاها و مصیبت‌ها به نیرویی قویتر از خود نیازمندید، همه‌ی کارهایی که انجام می‌دهید تحت کنترل خداست و اگر او نخواهد قادر به انجام هیچ‌کدام از آن‌ها نخواهید بود و... (الانسان، ۳۰؛ التکویر، ۲۹). سپس بعد از اینکه این تفکر را در ذهن انسان ایجاد کرد که موجودی وابسته و فانی است و در تمام کارها به وجود یک حامی قدرتمند نیاز دارد، خود را به عنوان آفریننده و حامی بزرگ انسان معرفی کرده و به آن‌ها این مژده را می‌دهد که آن قدرت برتر که به دنبالش می‌گشته‌اند، خود اوست و اگر از او اطاعت کنند این حمایت را برای همیشه از آن خود کرده و برعکس، اگر سریتابند تا ابد از حمایت او محروم شده و گرفتار قهر او خواهند بود (ابراهیم، ۷). کاملاً مشخص است که خداوند از آنجا که از فکر و قلب انسان خبر دارد به خوبی راه تاثیر در فکر او را بلد است و بهترین راه را برای نشان دادن قدرتش به کار می‌گیرد؛ یعنی از یک سو بر نقطه ضعف‌های انسان دست گذاشته و از سوی دیگر بر قدرت فوق بشری خود تاکید می‌کند. پر واضح است که انسانی که خود را به عنوان موجودی وابسته شناخته است، چنگ به قدرتی می‌زند که بتواند تحت حمایت او قرار بگیرد. روش دیگری که خداوند برای تاثیر سخنانش بر انسان استفاده می‌کند عبارت‌هایی مانند لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (العنکبوت، ۶۳) و لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (الاعراف، ۱۷۶) است. خداوند از این عبارت‌ها استفاده می‌کند تا انسان را به فکر وادارد. انسان بیندیشد که از کجا آمده، به کجا می‌رود و آیا همه‌ی این‌ها می‌تواند بدون نیاز به یک آفریدگار وجود داشته باشد یا نیازمند وجود خالق قدرتمند است. از طرف دیگر به انسان القا می‌کند که اگر به خدا ایمان نیاورد جزء گروهی قرار می‌گیرد که بی‌فکر نامیده می‌شوند، و از این راه در ناخودآگاه خود به این باور می‌رسد که برای این‌که جزء متفکران قرار بگیرد باید قدرت فوق بشری خدا را پذیرفته و به آن ایمان بیاورد.

یکی از تفاوت‌های اساسی که بین گفتمان خدا با دیگر صاحبان گفتمان مشاهده می‌شود، بی‌پرده سخن گفتن و رک‌گویی در نشان دادن قدرت خود و سرکوب دیگر قدرتهاست. همین رک‌گویی و اطمینانی که در گفتمان خدا

بهارن ماه ۱۳۹۲

درباره‌ی قدرت‌ش وجود دارد یکی از تاثیرگذارترین عوامل در پذیرفتن قدرت خداست. خداوند با تحکم و اطمینانی که در سخنان‌ش وجود دارد، به شدت ذهن مخاطبانش را به سمت قدرت‌ش می‌کشد.

در تبیین نتایج تحقیق می‌توان گفت احتمالاً جایگاه ویژه خداوند نسبت به انسان باعث شده است که خداوند از روش مستقیم در گفتمان قرآن استفاده کند، این نوع گفتمان با توجه به رابطه خالق و مخلوق بودن خداوند و انسان قابل قبول است و احتمالاً تا حدودی به منظور نشان دادن جایگاه خداوند به عنوان آفریدگار مطلق بوده است.

استفاده خداوند از شیوه غیر مستقیم در گفتمان قرآن نیز می‌تواند احتمالاً به دلیل رابطه خالق و مخلوق بودن خداوند و انسان باشد. با توجه به رابطه‌ای که بین خداوند و انسان برقرار بوده، و در این رابطه خداوند به عنوان خالق دارای قدرت می‌باشد، کاربرد شیوه غیرمستقیم در گفتمان بخاطر این بوده است که خداوند برای مخلوق خود احترام قائل بوده است. همچنین یکی از دلایل دیگری که خداوند از کلام غیرمستقیم استفاده نموده است می‌تواند به این خاطر باشد که خداوند انسان را به عنوان یک موجود متفکر در نظر گرفته و به او آزادی عمل داده است تا خود انسان درباره این آیات تفکر کند.

در مجموع از گفتمان قرآن درباره‌ی قدرت این نتایج استخراج می‌شود:

- قدرت خداوند در قرآن کریم به هر دو صورت مستقیم و غیرمستقیم تجلی یافته است.
- حاکمیت خداوند به یک حوزه‌ی خاص محدود نمی‌شود.
- گرچه معنای قدرت بطور یکسان بر خدا و انسان صادق است اما بین قدرت انسان و قدرت خدا تفاوت‌های بسیاری نهفته است و مهمترین آنها این که قدرت انسان محدود، مقید و متناهی است قدرت خدا نامحدود نامقید و نامتناهی است.
- این حاکمیت منحصر به خداوند است (گروهی نیست).
- خداوند با استفاده از این حاکمیت به کافران حمله کرده و مومنین و نیکوکاران را حمایت می‌کند.
- هدف از این حاکمیت سود و منفعت بندگان اعلام شده، نه سود و منفعت صاحب قدرت.
- این حاکمیت محدود به زمان و مکان خاص نیست، بلکه جهان‌شمول است و همه‌ی زمان‌ها را شامل می‌شود.

بهمن ماه ۱۳۹۲

- خداوند در قرآن کریم سعی در ترسیم سیمای انسان‌های خوب و برجسته کردن ویژگی‌های آن‌ها دارد (همانند گفتمان سایر صاحبان قدرت).
- در قرآن از سایر قدرت‌ها نیز سخن گفته شده و در طول قدرت خدا قرار گرفته اند. مانند قدرت رسول خدا و جانشینانش و همچنین قدرت نیکوکاران و صالحین. که همه‌ی این‌ها مشروعیت خود را از قدرت خدا کسب می‌کنند (البقره، ۳۰) و (النور، ۵۵).

منابع:

- آذر نژاد، شکوه. (۱۳۸۵). مطالعه مفهوم انسجام زبانی در قرآن کریم. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام نور تهران.
- آقاگل زاده، ف. (۱۳۸۱). مقایسه و نقد رویکردهای تحلیل کلام و تحلیل کلام انتقادی در تولید و درک متن. رساله دکتری، دانشگاه شهید بهشتی.
- آقاگل زاده، ف. (۱۳۸۵). تحلیل گفتمان انتقادی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- آقاگل زاده، ف. و غیثیان، م. (۱۳۸۶). رویکردهای غالب در تحلیل گفتمان انتقادی. فصلنامه زبان و زبان شناسی، ۳۹-۵۴، ۳(۵).
- بوآس، جی و دیگران (۱۳۷۶). *دیرینه زبانشناسی عربی*. ترجمه سید علی میر عمادی. تهران: انتشارات رهنما.
- بهرامپور، شعبانعلی (۱۳۷۹). "درآمدی بر تحلیل گفتمان". *مجموعه مقالات گفتمان و تحلیل گفتمانی*، به اهتمام محمد رضا تاجیک. تهران: فرهنگ گفتمان.
- روبینز، آر. اچ. (۱۳۸۴). *تاریخ مختصر زبانشناسی*. ترجمه علی محمد حق شناس. تهران: نشر مرکز، چاپ ششم.
- رویگران، ش. (۱۳۷۸). سخن همدلانه ورقابت جویانه در ادبیات زنان پس از انقلاب. (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تهران.
- سلطانی، ع. ا. (۱۳۸۳). قدرت، گفتمان و زبان: سازوکارهای جریان قدرت در مطبوعات. (رساله دکتری). دانشگاه علامه طباطبایی.
- فراستخواه، مقصود (۱۳۷۶). *زبان قرآن*. تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- فرکلاف، ن. (۱۳۸۹). تحلیل انتقادی گفتمان. گروه مترجمان. تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه ها.
- فصیحی هرندی، مجید (۱۳۸۰). بررسی روابط انسجامی در قرآن: سوره یوسف (ع). پایان نامه کارشناسی ارشد زبانشناسی همگانی. دانشگاه علامه طباطبایی.
- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه ای (۱۳۸۰).

بهمن ماه ۱۳۹۲

- قلی زاده، حیدر (۱۳۷۸). مشکلات ساختاری ترجمه از عربی به فارسی در محدوده قرآن کریم. پایان نامه دکتری زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه تربیت مدرس.
- لطفی، عباس (۱۳۸۰). تجزیه و تحلیل منظوره‌های ضمنی در قرآن مجید بر اساس اصل همکاری گرایس. پایان نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی. دانشگاه تهران.
- مرادی، مجتبی (۱۳۸۴). تجزیه و تحلیل متنی جزء بیست و هفتم قرآن کریم. پایان نامه کارشناسی ارشد آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان. دانشگاه شیراز.
- ون دایک، ت. (۱۳۸۲). مطالعاتی در تحلیل گفتمان: ازدستورمتن تا گفتمان کاوی انتقادی. گروه مترجمان، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- Bloor, M. and Bloor T. (۲۰۰۷). *The Practice of Critical Discourse Analysis: An Introduction*. London : Hodder Education.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (۱۹۹۷). Critical discourse analysis. In Van Dijk, T. (Hg.): *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*, ۲, London: Sage, ۲۵۸-۲۸۴.
- Fairclough, N. (۱۹۸۵). Critical and descriptive goals in discourse analysis. *Journal of Pragmatics*, ۹, ۷۳۹-۷۶۳.
- Fairclough, N. (۱۹۸۹). *Language and Power*. London: Longman.
- Foucault H, M. (۱۹۷۲). *Archaeology of knowledge*. London: Tavistock publications.
- Foucault, M. (۱۹۸۰). *Power/knowledge: selected interviews and other writings*. New York: pantheon Books.
- Fowler, R. et al. (۱۹۷۹). *Language and Control*. London: Rutledge and Kegan Paul.
- Hodge, Robert and Gunther Kress. ۱۹۸۸. *Social Semiotics*. London: Polity Press.
- Peymani, M. (۱۹۹۸). *Analysis of Implicatures of Conversations in the Holy Quran*. Shiraz university.
- Van Dijk, T. (۱۹۸۵). *Prejudice in Discourse*. Amesterdam: Benjamins.
- Van Dijk, T. (۱۹۹۳). *Elite Discourse and Racism*. Newbury Park.CA: Sage.
- Van Dijk, T. (۲۰۰۱). "Multidisciplinary CDA: A pela for diversity" ۹۵-۱۲۰. in *Methods of Critical Discourse Analysis*. (eds.), Wodak R. and M. Mayer, London: Sage.
- Weiss, G. & Wodak, R. (۲۰۰۳). Eds. *Critical discourse analysis: Theory and interdisciplinary*. , Houndmills, UK: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R. (۱۹۸۹). *Language, Power and Ideology*. Studies in political discourse. Amsterdam: Bejamins.

دومین همایش ملی اعجاز قرآن

بهمن ماه ۱۳۹۲

- Wodak, R. (۱۹۹۵). "Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis" ۲۰۴-۲۱۰ In Handbook of Pragmatics-Manual, (eds.), J. Verschuren and et al. Amsterdam: John Benjamins.
- Young, L. & Fitzgerald, B. (۲۰۰۶). The power of language: How discourse influences society. London: Equinox.